

ДЕРЖАВНИЦЬКА КОНЦЕПЦІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

ПАРНЕТА Оксана Йосипівна,

к.і.н., викладач коледжу економіки, права та інформаційних технологій Тернопільського національного економічного університету

Одним із наслідків Першої світової війни стала перемога в Росії Лютневої революції 1917 р., яка поклала край монархічному режиму династії Романових, зумовила утворення Тимчасового уряду та створила умови для піднесення національно-визвольного руху в країнах, що входили до складу імперії. Використавши свій шанс, українська інтелігенція вступила на шлях боротьби за втілення ідей незалежної держави. 17 березня 1917 р. в Києві розпочалося формування Центральної Ради – альтернативного органу влади, який очолив М.С. Грушевський. Українська Центральна Рада проголосила IV Універсалом незалежність УНР, прийняла конституційну систему законодавства та втримати державність не вдалося. У 1921 р. національно-демократична революція зазнала остаточної поразки, а територія України була поділена між Радянською Росією, Польщею, Чехословаччиною та Румунією. Сьогодні, відзначаючи століття утворення Центральної Ради та державницьких змагань, маємо змогу ще раз пригадати ті події, поновому оцінити тогочасні політичні рішення, дії політичної еліти, виокремити корисний досвід українського державотворення з його прорахунками та здобутками, врахування якого дасть змогу уникнути помилкових рішень і дій у складних ситуаціях сьогодення, зокрема в ході українсько-російського протистояння.

У реалізації національно-визвольних змагань окресленого періоду важливу роль відіграв М.С. Грушевський – визначний науковець, громадсько-політичний діяч. Дослідженню його участі й ролі у процесі відновлення Української держави, творчої спадщини присвятили свої дослідження Л. Винар, Ю. Шаповал, І. Верба та ін. [1-2]. Поряд з тим, проблема державно-правових поглядів Грушевського-політика залишається малодослідженою і потребує подальшого вивчення, що актуалізує тему пропонованого дослідження.

Михайло Грушевський у наукових працях звертався до питань взаємин України з Росією. У своїх політичних поглядах М.С. Грушевський стояв на платформі тісного зв'язку України та Росії, відносини між якими, на його думку, повинні були базуватись на засадах автономії і федерації, тобто автономного існування України в складі федеративної Російської держави, що сприяло б її економічному і культурному розвитку, стабілізувало міжнародні відносини. Автономістсько-федералістська концепція М.С. Грушевського передбачала демократизацію Росії, входження до складу цієї федерації України, а згодом – створення Європейської федерації, до складу якої увійшли б і Росія, і Україна, й інші народи. Побудувати таку автономію Михайло Сергійович сподівався виключно методами дипломатичної боротьби. Таким чином, М.С. Грушевський теоретично обґрунтував побудову і розвиток суспільства українського, російського і європейського. Запорукою миру і процвітання він вважав соціалізм і федералізм. Охарактеризовані ознаки федералізму М.С. Грушевського свідчать про високий рівень впливу на його формування народницької ідеології та української політичної традиції XIX ст.

Автономістсько-федералістські концепції М.С. Грушевського відображені в програмних документах Центральної Ради, її практичній діяльності, а також програмних за-

садах керівних партій, що входили до Центральної Ради. На цих же засадах базувалися взаємини УЦР з Тимчасовим урядом, який не поспішав задовольнити її автономістсько-федералістські вимоги. I і II Універсали закликали людей до самостійного будівництва української держави-автономії у складі Росії. Після проголошення III Універсалу, яким утворювалася Українська Народна Республіка, але знову ж таки у федеративному союзі з Росією, Раднарком, очолений В. Леніним, спочатку визнав за українським народом право на відокремлення й утворення самостійної держави, як і проголосила Декларація прав народів Росії. Проте, згодом, відчувши реальну загрозу втратити Україну, Ленін швидко переорієнтувався і 17 грудня 1917 р. видав «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради» [4, с. 153]. Це було грубим втручанням Раднаркому у внутрішні справи України. Саме в цей час М.С. Грушевський розуміє, що автономія, проголошена попередніми декретами під загрозою, оскільки Росія не має наміру втрачати українські терени, навіть під виглядом автономії, і готова навіть кров'ю втримати Україну під своєю владою. Наступ більшовицьких військ, бомбардування Києва, репресії проти всього українського змусили М.С. Грушевського на деякий час змінити свої переконання у вирішенні українського питання. Тому він мріє вже не про автономію в складі Російської республіки, а про Україну Велику, «велику не територією чи багатством, чи пануванням над іншими, а велику соціально-моральними вартостями» [5]. Наприкінці 1917-1918 рр. виходить ряд статей, в яких Михайло Сергійович намагається переосмислити свої позиції і врахувати у своїй державотворчій діяльності уроки історії. Він запропонував нову формулу державотворчого процесу, суть якої полягала у можливості проголошення самостійності УНР: «рішучо відтяти всякі двозначності й неясності та відложивши федерування до того часу, коли буде ясно, коли і з ким федеруватись, зараз стати твердо на принципі повної самостійності Української республіки» [6, с. 322 – 325]. М.С. Грушевський мав надію відновити Україну шляхом дипломатичної боротьби, саме тому протягом періоду діяльності Центральної Ради так і не було створено військової сили. Щоб утримати владу, Центральна Рада звернулася до німецького уряду з проханням про військову допомогу. Вона втрачала соціальну опору, авторитет. 22 січня 1918 р., в умовах наступу більшовиків на Київ, було проголошено IV Універсал Центральної Ради, яким Українська Народна Республіка проголошувалася вільною, самостійною, суверенною державою українського народу. Таким чином, віра в Росію захиталася, а остаточно вона була втрачена внаслідок війни, яку розпочали більшовики з Українською Центральною Радою. Проте цей крок був зроблений із значним запізненням. Разом з проголошенням незалежності М.С. Грушевський пропагував «кінець московської орієнтації», що її вважає «віджилою» справою і наголошував на необхідності відступити від старих критеріїв українсько-російських взаємин. У лютому-березні 1918 р. М.С. Грушевський публікує збірник «На порозі нової України», в якому він, враховуючи обставини, що склалися після проголошення незалежності України, далі підтримує концепцію федералізму, правда, тепер уже «народів Чорного моря». Він залишається також на соціалістичних позиціях.

Загалом, діяльність М.С. Грушевського на чолі Центральної Ради мала на меті юридично відновити Українську державу, створити конституційну систему законодавства. У квітні 1918 р. Центральна Рада зібралася на чергове засідання, на якому, окрім інших законів обговорювалася і була прийнята Конституція Української Народної Республіки. Проте, історично не вдалося впровадити ці політико-правові рішення в життя. 29 квітня 1918 р. в Києві відбувся державний переворот і влада перейшла до рук гетьмана П. Скоропадського. Він оголосив Центральну Раду та її установи нездатними до

державної праці і сконцентрував у своїх руках усю повноту влади, знівелювавши все законодавство, зруйнувавши досягнення українського національно-визвольного руху.

Отже, свою державотворчу місію Центральна Рада виконувала в складних умовах непередбаченого розвитку подій, в країні зруйнованої економіки і хаосу, в боротьбі з великодержавним натиском Тимчасового уряду, а пізніше в боротьбі з Радою Народних Комісарів. М.С. Грушевський і його соратники надали відповідну державно-правову структуру українській державі і шляхом прийняття державного законодавства, міжнародних договорів й інших актів заклали тверді основи під національно-державне будівництво України. Були помилки з боку Грушевського й інших державних будівничих – це підкреслює Голова Центральної Ради в чисельних статтях, «Спогадах», але і IV Універсал, і Конституція УНР, затверджена 29 квітня 1918 р., стали залізним фундаментом в державному розвитку Нової України. Конституція УНР найкраще віддзеркалює тодішні державницькі концепції М.С. Грушевського, еволюцію його поглядів як провідного політичного діяча.

Державотворча діяльність М.С. Грушевського вимагає повної переоцінки і нового висвітлення. З прикрістю доводиться констатувати, що, будучи соціалістом за світоглядом, М. Грушевський замість реальної нагоди відродження самостійної української державності взяв на себе непосильне і непотрібне завдання – перебудувати Росію на федеративних засадах. Його зволікання, нерішучість у відстоюванні національних інтересів, поступливість Тимчасовому уряду й московським більшовикам дорого коштували і йому особисто, і українському народові. Керівництво Центральної Ради на чолі з М.С. Грушевським не виходило у своїх домаганнях поза межі автономного існування України в складі Росії. Цю автономію вони бажали отримати з рук «демократичного російського уряду», а найбільшим своїм ворогом вважали не російських шовіністів, а українських самостійників. Свій політичний ідеал майбутнього України М.С. Грушевський, в час, коли із завершенням Першої світової війни склалися передумови для реалізації державницьких прагнень українців, формулював все в тих же вузьких рамках «широкої автономії». Відірваність автономістсько-федералістських ідей М.С. Грушевського від суспільно-політичних реалій 1917-1918 рр. проявилася згодом. У 1917 р. Росія, очолена більшовиками, розпочала військові дії проти УНР.

Таким чином, відсутність політичного досвіду, прихильність до народницької, а не державотворчої ідеології М.С. Грушевського та його соратників, курс на побудову парламентської республіки, який не відповідав політичним, соціально-економічним реаліям 1917-1918 рр., небажання створення регулярних збройних сил та незацікавленість сусідніх держав в існуванні незалежної України призвели до падіння УНР та продемонстрували утопічність автономістсько-федералістських поглядів М.С. Грушевського.

Список використаних джерел:

1. Винар Л. Грушевськознавство: Генеза й історичний розвиток / Л. Винар // Українське історичне товариство; Фондація ім. О. Ольжича. – К., 1998. – 216 с.
2. Шаповал Ю. Михайло Грушевський / Ю. Шаповал, І. Верба. - К.: Видавничий дія «Альтернатива», 2005. – 352 с., іл.
3. Давиденко М. Ідея федералізму в політичних поглядах М. Грушевського [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.social-science.com.ua>
4. Кульчицький В.С. Історія держави і права України: Навчальний посібник / В. Кульчицький, Б. Тищик. - К.: Атіка, 2001. – 320 с.
5. Еволюція поглядів М. Грушевського на українську державу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.litopys.org.ua>

УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ З'ЇЗДИ – ВАЖЛИВІ ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАХОДИ З УКРАЇНІЗАЦІЇ АРМІЇ

ПЕЧЕНЮК Ігор Степанович,

*к.і.н, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії кафедри оперативного
мистецтва Національного університету
оборони України ім. І. Черняхівського*

У багатомісячній історії українського народу є чимало цікавого й повчального. Однією з цікавих і притягальних для дослідників її сторінок – період Української національно-демократичної революції, справжнього злету, національного духу й відродження і, водночас, глибоких розчарувань, прикрих, національних поразок.

Піднесення національно-визвольного руху розбудило українців, спонукало їх політичні сили не лише до теоретичного обґрунтування, але й до практичного втілення у життя проголошуваних ідей і створення єдиного українського центру. Після лютневих подій 1917 року в Петрограді члени Товариства українських поступовців вирішили стати, за висловом Д. Дорошенка, «загальним об'єднуючим органом». Після кількох днів тривалих дискусій і переговорів, представники різних українських організацій, товариств і груп (у т. ч. й військових, зокрема М. Міхновський і Н. Король) стосовно функцій загальноукраїнського центру учасники засідання досягли компромісу і 4 (17) березня 1917 р. утворили Українську Центральну Раду, а її головою заочно обрали М. Грушевського, його заступником став В. Науменко [1, с. 10; 2, с. 198].

Початок Української національно-демократичної революції характеризувався могутнім піднесенням і національним відродженням, визнанням державного статусу України, проголошенням її автономії та державної незалежності. Перед Центральною Радою постала важлива проблема збройного захисту власної державності та творення національного війська.

Після лютневої революції в Росії Український військовий рух поширювався у військах і на флоті переважно стихійно. За таких умов його необхідно було відповідним чином спрямувати. Саме тому військова тема стала предметом розгляду на одному із засідань других Загальних зборів Української Центральної Ради 23 квітня 1917 р., що виникла жвава дискусія. У підсумку було ухвалено резолюцію: «Стоячи на принципі українізації всього життя на Україні і уважаючи українізацію війська невіддільною частиною сеї програми, Центральна Рада підтримує далі постанови комітету з 15 квітня про формування із запасних тилкових частин нових українських частин і про потребу вилучення українців військових в українські військові частини» [3, с. 30]. Тоді ж Загальні збори ухвалили пропозицію про створення у складі Центральної Ради спеціальної військової ради, яку мав обрати майбутній Всеукраїнський військовий з'їзд, а до того моменту